

URARTU MEZAR MİMARİSİNE YENİ KATKILAR

Veli SEVİN

Son onbeş yıldan beri Doğu Anadolu'da, özellikle Ağrı ilinin Patnos ilçesi çevresinde, kaçak kazılar, önü alınamayan bir hızla artmakta ve bu bölgeden elde edilen Urartu eserlerinin büyük bir bölümü, ne yazık ki, genellikle yurt dışına kaçırılmaktadır. Daha çok mezarlar üzerinde yoğunlaşan bu kaçak kazılarla birlikte, Urartu ölü-gömme geleneklerini tanımada eşsiz bilgiler sağlayacak pek çok malzeme de yitip gitmektedir. Gelişi güzel açılıp, içlerindeki ölü armağanları alınan bu bilgi depolarımız, onarımı imkânsız zararlar görmeye birlikte, plan bakımından incelendikleri takdirde, hiç olmazsa mezar mimarisini tanımamıza katkıda bulunabilmektedirler.

Eski Önasya uygarlıklarını öğrenmemde en önde gelen hocalarımın Prof. Dr. Bahadır Alkım'ın aziz anısı için kaleme aldığım bu yazıda, Urartu mezar mimarisinin, bazıları tanınmayan yeni türleriyle ölü-gömme gelenekleri konularına, 1972-73 yıllarında, talan edilmiş, yarı-açık durumdaki bazı mezarlarda yaptığım incelemelerle küçük bir katkıda bulunmağa çalışacağım¹.

Sözünü edeceğimiz Urartu mezarları, biri dışında, Patnos'un güneyinde, sonuncusu ise Van yakınlarındaki Kalecik'te yer almaktadır.

Patnos bölgesinde incelediğimiz soyulmuş mezar ve nekropol-lerin tümü ilçenin güneyinde ve Süphan Dağı'nın kuzey etekleri yakınlarındadır (Resim 1).

---

1 Şimdi aramızdan ayrılmış bulunan emekli öğretmen Mevlüt Okayer ile Dr. Oktay Belli'nin de katılmış olduğu bu araştırma, 1973 yılının güç denebilecek koşulları altında gerçekleştirilebilmiş, bu nedenle büyük bir kısım mezarın kesiti yanında, kale plânlarının alınabilmesi de mümkün olamamıştır.

KONAKBEY NEKROPOLÜ

Sözünü edeceğimiz ilk nekropol, Patnos-Adilcevaz karayolu üzerinde ve Patnos'un 10 km. kadar güneyindeki Konakbey köyündedir. Konakbey köyünün «Coh» mevkiinde, karayolu tarafından biri «yukarı», öteki «aşağı» olmak üzere ikiye ayrılmış bir kale ve yerleşme yerinin güneybatı eteklerinde, güneye doğru meyilli bir alanda nekropol yer almaktadır. Burada açılmış bulunan mezarlardan, ziyaretimiz sırasında, yalnızca üç tanesi incelenebilir durumdaydı.

Konakbey mezarlarının ikisi oda-mezar türündedir ve yarı-işlenmiş taşlardan örülerek oluşturulmuşlardır. Büyük ve düzgün olmayan bloklarının arası, küçük taş ve çamurla desteklenen mezarların üzeri, enlemesine konmuş, megalit karakterli, ağır, yassı kapak taşlarıyla örtülmüştür. İç yüze bakanları kabaca şekillendirilmiş taşlardan inşa edilen odaların yönü kuzeybatı-güneydoğudur.

Dikdörtgen planlı mezar odalarından ilki (Konakbey I), 2,00 x 1,20 x 1,30 m. boyutlarındadır; tavanı düzdür; toprak altında oluşu nedeniyle plan vermeyen dromosu batı/kuzeybatıdadır. Güney uzun duvarı üstünde, tavandan 0,50 m. aşağıda, 0,30 x 0,40 m. boyutlarında, dikdörtgen planlı bir niş vardır. Mezar odasının tabanı toprakla dolu olduğundan yüksekliği konusunda kesin birşey söylenemez. Mevcut yükseklik 1,75 m. kadardır (Resim 2).

2,70 x 1,20 x 1,30 m. boyutlarındaki ikinci oda-mezarın (Konakbey II) dromosu da kuzeybatıdadır; tavanı düzdür. Dromostan, tabanı toprakla dolu olan mezar odasına girilince, biri uzun güney duvarı, öteki ise doğudaki dar duvarı üzerinde ve tavandan 0,50 - 0,55 m. aşağıda, dikdörtgen planlı iki niş görülür; güney nişi 0,80 x 1,30 m. boyutlarında ve 0,55 m. yüksekliğindedir; doğu nişinde bu boyutlar, sırasıyla 1,05 x 0,75 m. ve 0,80 m. olarak değişmektedir. Nişlerin alt ve üstüne, kalınlıkları 0,50 m. yi bulan, kaba dikdörtgen yüzü, tek parça taş bloklar yerleştirilmiştir. Mezar odasının mevcut yüksekliği 1,80 m. civarındadır (Resim 3).

Bu nekropoldeki üçüncü mezar (Konakbey III), taş-sandık mezar türündendir. Dikdörtgen planlı (2,10 x 1,10 m.) mezarın yönü, öteki iki mezarda olduğu gibi, kuzeybatı-güneydoğudur. Tavanı, ortalama 0,20 m. kalınlığında, enlemesine, düz kapak taşlarıyla kapa-

tılmıştır. Yarı-işlenmiş taşlardan örülmüş olan mezarın mevcut yüksekliği 0.70 m. dir (Resim 4).

KAMIŞLI NEKROPOLÜ

Patnos'un 12 km. güneybatısındaki Kamışlı köyündedir. «Aşağı» ve «Yukarı» olmak üzere iki bölüme ayrılan köyün, aşağısında nekropol, 3-4 km. doğusundaki yukarısında ise, «Dibori tepeleri» denen kesimde, dikdörtgen planlı, köşeleri rizalitli bir kale vardır.

Soyulmuş durumdaki tek oda mezarın yönü, kuzeydoğu-güneybatıdır. Dikdörtgen planlı mezar odasının boyutları 3.34 x 1.95 x 2.35 m.'dir. Tavanı, enlemesine yerleştirilmiş, ortalama 0.50 m. kalınlığında, düz, yassı ve ağır iki kalker blokla örtülüdür. Güneybatıdaki dromosu, görülebildiği kadarıyla 1.50 x 1.15 m. boyutlarındadır. Girişin üst ve yan yüzlerini oluşturan bazalt bloklar bir silme ile kuşatılmıştır (bkz. Ögün 1978^a, Taf. CLIII/7). 0.55 m. derinlik ve genişliğindeki kapı geçidinden, içe bakan yüzleri Konakbey'dekilere kıyasla daha iyi işlenmiş blok taşlardan örülü mezar odasına girildiğinde, kuzey ve güneydeki uzun duvarlar üzerinde, mevcut toprak zeminden 0.40 - 0.50 m. kadar yükseklikte, 0.40 x 0.65 ile 0.45 x 0.50 m. boyutlarındaki iki niş görülür. Mezar odasının tabanı toprakla dolu olduğundan yükseklik konusunda kesin bir bilgi edinilememiştir. Mevcut yükseklik 1.80 m.'dir (Resim 5).

GAVURKALE NEKROPOLÜ

Üçüncü mezar gurubumuz Kamışlı köyünün 5 km. kadar güneydoğusunda, Patnos - Adilcevaz karayolu yakınlığında, Gavurkale mevkiindedir. Gavurkale'de oldukça sağlam durumdaki Urartu kalesinin ve bunun güneybatı etekleri üzerindeki sivil yerleşme alanının 500 m. kadar güneyinde, kuzeye meyilli bir sırtta, batıya doğru yayılan, 400-500 m. genişliğinde bir nekropol vardır. Bu nekropolde definecilerce açılmış 25 mezar saptanmıştır. Kale ve sivil yerleşme alanını güneyden batıya değin bir hilal gibi saran nekropoldeki soyulmuş mezarların tümü kabaca işlenmiş, taş örgü tekniğinde inşa edilmiştir.

Kabaca dikdörtgen planlı ve düz damlı Gavurkale mezarları dört guruba ayrılırlar: Bunlardan ilki basit taş-sandık mezar türündedir. Kalenin güneyindeki bu guruba giren beş mezar genelde dikdörtgene yaklaşan bir plan gösterirler (Resim 6-10). Orta kısmı dar yüzlerinden daha geniş olan mezarların üzeri, 0.50 m.'den 0.16 m.'ye kadar değişen kalınlıkta, enlemesine konmuş, ağır ve yassı kapak taşlarıyla örtülüdür. Mezarların boyları 2.30 ile 1.60 m., enleri ise 1.00 m. ile 0.60 m. arasında değişir. Ortak özellikleri kuzeydoğu-güneybatı yönlerine bakmaları ve güneybatı kısa duvarın kuzeydoğudakinden daha dar oluşudur. Düz damlı olan mezarların hiç birinde kapı geçidine rastlanmayıışı ile fazla enli olmamaları, bunların bir aile mezarından çok, tek kişi için yapılmış olabileceğine işaret etmektedir (Öğün 1974, 445 ve 1978^a, 655). Ancak buna karşılık Gavurkale V mezarının daha dar olan güneybatı kısa duvarının, kuzeydoğu yüzdeki tek taş bloğun aksine, küçük taşlarla örülmüş olması bu mezarın yeniden açılmış olabileceğini de mümkün kılmaktadır (Resim 10). Yönleri birbirinin aksi olmakla birlikte, aynı özelliğe Gavurkale IV mezarında da rastlanmaktadır (Resim 9). Tabanları toprakla dolu olan bu gurup mezarlarının yüksekliği konusunda kesin bir şey söylenemez. Ancak, mevcut yüksekliklerinin 0.60 - 0.70 m.'den daha fazla olmaması, taş-sandık türüne girenlerin aile mezarı olarak kullanılan oda-mezarlar kadar yüksek olmadığına işaret etse gerektir.

Gavurkale nekropolünün ikinci türe giren mezarlarını köşe nişli taş-sandık mezarlar şeklinde nitelemekteyiz. Urartu mezar mimarisinde şimdiye değin benzeri görülmeyen köşe nişleri ve nişli olup da dromosa sahip olmamalarıyla dikkati çeken bu tür mezarlar kalenin güneyindedirler ve yine dikdörtgenimsi planlıdırlar. İlk guruptaki basit tiplerden plan yönünden daha düzenlidirler. Üzerleri enlemesine yerleştirilmiş, düz ve ağır kapak taşlarıyla örtülüdür. Tüm nekropolde bu tipte üç mezara rastlanmıştır; mezar yönleri, ilkinde (Gavurkale VI) doğu-batı, öteki ikisinde (Gavurkale VII-VIII) ise kuzeydoğu-güneybatıdadır (Resim 11-13).

Köşe nişli ilk taş-sandık mezar 2.50 x 1.00 m. boyutlarındadır. Güneydoğu köşeye yerleştirilmiş niş, 0.50 x 0.70 m. boyutlarında, 0.30 - 0.40 m. arasında değişen yükseklikindedir. Mezar odasının mevcut yüksekliği ise 0.70 m.'den fazla değildir (Resim 11).

İkinci mezar 2.35 x 1.10 m. boyutlarındadır. Kuzeybatı köşede-ki 0.60 x 0.60 m.'lik niş, 0.30 m. yüksekliğindedir. Mezarın mevcut yüksekliği ise 0.70 m.'den fazla değildir (Resim 12).

Bu türe giren son mezar 2.50 x 1.15 m. boyutlarında olmakla birlikte, güneybatı kısa yüz daha dardır (Resim 13). Niş güneybatı köşededir; 0.40 x 0.20 m. boyutlarında ve 0.30 m. kadar yüksekliktedir. Tabanları toprakla dolu olduğundan yükseklikleri hakkında kesin bir bilgi edinemediğimiz bu grup mezarların 1.00 m.'den daha yüksek olmadıkları anlaşılmaktadır.

Gavurkale nekropolünün üçüncü grup mezarları, dromoslu-nişsiz tiptedirler. Kalenin kuşuğunu 1 km. kadar batısındaki bu dikdörtgen planlı mezarlardan ilki (Gavurkale IX) 2.70 x 1.45 x 1.70 m., öteki (Gavurkale X) ise 2.20 x 1.15 m. boyutlarındadır. Her iki mezar da kuzeydoğu-güneybatı yönlerine bakmaktadır (Resim 14-15, 20). Üzerleri her zamanki gibi, enlemesine konmuş, düz ve ağır kapak taşlarıyla örtülüdür. Her iki mezara da kapak taşları kaldırılarak tavandan girildiği için, batı ve güneybatıya bakan geçit ve dromosları taş ve toprakla doludur. Ancak, X no'lu mezarın (Resim 15, 19) kapı geçidinin, dikine yerleştirilmiş, düz bir taşla kapalı oluşu Urartu mezarlarından tanıdığımız bir özelliktir (Özgüç, Resim 13, 18). Bu türde kapının varlığı, bu mezarların bir kereden daha çok kullanıldığının kanıtı olmalıdır. Yükseklikleri konusunda kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte, bunların, en fazla 1.00 m. yüksekliğe ulaşan, alçak oda-mezarlar sınıfına dahil oldukları söylenebilir.

Plan yönünden aynı türde bir başka mezara, Gavurkale'nin 5 km. kadar güneybatısındaki, Aktepe bucağına bağlı *Budak* köyünde de rastlanmıştır (Resim 16-17). Ancak, kuzeydoğu-güneybatı yönlerindeki bu tipik oda-mezar, 3.45 x 1.90 x 1.30 m.'lik boyutları ve en azından 1.60 m.'yi bulan yüksekliğiyle Gavurkale'nin dromoslu-nişsiz alçak oda-mezarlarından farklılık gösterir. Buna karşılık batı ve güneybatıya bakan 0.90 m. genişliğindeki girişiyse onlarla paralellik içindedir.

Gavurkale nekropolünün son mezar tipi dromoslu-nişli klasik oda-mezar türündedir. Kalenin güneyindeki bu türe giren tek oda-mezar (Gavurkale XI), kabaca kuzeydoğu-güneybatı yönlerindedir (Resim 18). Güneybatıdaki 1.05 x 1.05 m.'lik dromostan, 0.70 m. de-

rinlik ve 0.60 m. genişliğindeki bir geçitle mezar odasına girilir. 3.10 m. uzunluğundaki mezar odasının kuzeydoğu dar duvarı 1.55 m., güneybatısı ise 1.20 m. genişliğindedir. Güneybatı duvarı üzerindeki kapı geçidi mezarın ekseni üzerinde değildir. Kuzeydoğu duvarında, tavadan 0.50 m. aşağıda, 0.75 x 0.50 m. boyutlarında, içe doğru daralan, 0.50 m. yüksekliğinde bir niş vardır. Gavurkale nekropolündeki öteki mezarlara kıyasla daha iri ve ön yüzleri daha iyi işlenmiş kaba blok taşlardan inşa edilmiş bulunan mezarın üzerini örten kapak taşları tahrip edilmiş ve yerlerinden kaldırılmıştır. Kapı geçidi üzerindeki tek kapak taşı içte hafifçe içbükey, dışta ise kabaca bombeli bir form gösterir. Ancak, kaba işçilikteki bu tek kapak taşına dayanarak, tavanın düz değil, kavisli bir örtü biçimi amaçladığını söylemek olanaksızdır. Tabanı yarı-dolu mezarın mevcut yüksekliği 1.50 - 1.60 m. kadardır.

Patnos yöresinde incelenen nekropol ve mezarlar o derece özenli bir biçimde soyulmuşlardır ki, iç ve çevrelerinde, parça halinde dahi olsa, küçük buluntu elde edilememiştir. Ancak gerek plan ve gerekse teknik açıdan taşıdıkları bazı özellikler bunların Urartular'a ait olduğunu ortaya koyacak niteliktedir. Örneğin Konakbey, Kamışlı ve Gavurkale'nin dördüncü tipe soktuğumuz dromoslu-nişli mezarları Adilcevaz, Liç ve Yukarı Göçmez Urartu halk mezarlarıyla benzer özelliklere sahiptirler (Öğün 1974, Resim A; 1978^a, Textabb 3-4, 7, Taf. 4-5; 1978^b, Abb. 2; 1982, Abb. 19-20 a/b).

Urartular mezar odalarını sert ya da holosen cinsi yumuşak kayalara oymakla birlikte, jeolojik yapının elverişli olmadığı bölgelerde taş örgü tekniğini kullanmışlar ve kaya mezarlarının özelliklerini bu kez örgü tekniğiyle vermeğe çalışmışlardır. Bu tekniğin en gelişkin örnekleri Alishar (Piotrovskii, fig. 66) ve Altıntepe'de (Özgüç, lev. VI-VIII, XV-XVIII) karşımıza çıkmaktadır. Patnos'un güneyinde, incelediğimiz bölgedeki tüm mezarlar taş örgü tekniğindedir. Kaba işçilikleriyle dikkati çeken mezarlardan Kamışlı köyünde karşılaşılanı, bazalt dromosu, nispeten düzgün blokları ve geniş boyutlarıyla ötekilerden ayrıcalık gösterir.

Belirli bir yön anlayışının görüldüğü mezarlarda girişler, bazen kuzeybatı ya da güneybatı olarak değişmekle birlikte, genelde batıya bakarlar. Pek çok kaya mezarında olduğu gibi, Patnos'takiler de düzenli bir dikdörtgen plan göstermezler; giriş kısmına doğru

daralma ortak bir özelliktir (bkz. Ögün 1974, 445, resim 19; Özgüç 16, resim 11-12). Yükseklik açısından kesin bilgilere sahip değilsek de, eldeki veriler iki tür mezarın varlığına işaret etmektedir: Bazı mezarlar 1.60 - 1.80 m. yüksekliğe ulaşırken, bazıları ise 0.60 - 0.70 m. ile 1.00 m.'yi geçmezler. İlk türe giren yüksek mezarlar, bilinen öteki Urartu halk mezarlarından pek farklı değildirler². İkinci tipe giren alçak mezarlar ise daha çok taş-sandık türünde karşımıza çıkmaktadır. Ancak, oda-mezar türlerinde de alçak örneklerle rastlanmaktadır (Gavurkale IX-X). Nitekim aynı türde alçak bir oda-mezar Liç'te de bulunmuştur (Ögün 1978^a, Textabb 3; 1982, Abb. 19-20 a/b).

Çoğu aile mezarı olarak inşa edilmiş bu gömü odalarından taş-sandık türüne girenlerin, savunulduğu gibi, tek kişi için yapıldığı konusu kesin değildir. Doğu Anadolu'da şimdilik yalnızca Patnos yöresine özgü gibi görünen bu türdeki taş-sandık mezarlardan Gavurkale'de (IV-V) karşımıza çıkan ikisi (Resim 9-10). Urartu mezar mimarisinden tanımadığımız özellikleriyle ayrılırlar: Üç tarafı dikine yerleştirilmiş kaba taşlardan oluşturulmuş, kısa yüzlerinden biri ise daha küçük, düzensiz taşlarla örülmüş bu iki mezarın bir benzerine Patnos'un Gönlüaçık mevkiinde raslanmıştır³.

Dromos ve kapılarının olmayışı nedeniyle tek kişilik olduğu düşünülen taş-sandık mezarlar, genişlik ve boy açısından, Patnos yöresinin dromoslu bazı oda-mezarlarından pek farklı değildirler. Ayrıca yüksekliklerinin 1.00 m.'yi geçmemesi de bu mezarların aile mezarı olarak kullanılmadığını göstermez. Çünkü, gerek Gavurkale'den (IX-X) iki (Resim 14-15) ve gerekse Liç'ten dromoslu ve nişli bir başka mezarın (Ögün 1978, Textabb 3; 1982, Abb. 19-20 a/b) yükseklikleri de ortalama 1.00 m. civarında değişmektedir. Dromos ve

2 Adilcevasz oda mezarlarının yüksekliği 1.70-1.80 m. arasındadır : Ögün 1974, 444. Bizzat yaptığımız ölçümlere göre, Dedeli oda-mezarları da 1.80 m. yüksekliğindedir. Kral ve prens mezarlarında bu yükseklik 2.00 m'den 4.00 m'ye kadar artar : bkz. Piotrovskii, fig. 58, 60, 62, 63; Özgüç 12, 17; Burney, fig. 22.

3 Bkz. Ögün 1978^a, 656 vd., Textabb 5. Girişinin batıda olduğu ve hatta yine bu yönde bir dromosunun olabileceği söylenmekle birlikte, yayınlanan plâna göre, Gönlüaçık mezarının girişi, daha ufak taşlardan örülmüş kuzey uzun yüzde olmalıdır.

girişin olmayışı her zaman kollektif mezar aleyhine delil olarak kullanılmamalıdır. Örneğin Erken Demir Çağı'nda kuzeybatı İran'daki Göktepe'de (K mezarı) (Medvedskaya 54, Table II) ve Van Gölü'nün kuzey kıyıları üzerindeki Ernis'te, dromos ve geçitsiz aile mezarlarının varlığı bilinmektedir. Bu tür mezarlara gömü, kapak taşları kaldırılmak suretiyle, üstten yapılmış olmalıdır.

KALECİK MEZARI

Burada inceleyeceğimiz son mezar Van ovasının kuzey ucundaki Kalecik'tendir. İ.Ö. 9. yüzyılın son çeyreği içinde, İşpuni döneminde varlığı bilinen küçük Urartu kalesinin 500 m. kadar kuzeydoğusundaki oda-mezar, Van Kalesi'ndekiler dışında, Van ovasının ilk kaya mezarı örneği olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır (Resim 21). Ortalama 2.25 m. genişliğindeki doğal bir kalker yarığının çok daha yumuşak tüflerle dolmuş olmasından yararlanılarak, yumuşak tüfün oyulmasıyla oluşturulmuştur (Resim 22). Kuzeye bakan 1.10 x 1.25 m. boyutlarındaki dromosu 1.30 m.'lik bir kuyu şeklindedir (Resim 23). Buradan 1.10 x 0.60 m. boyutlarındaki kapıya ulaşılır. İki basamakla inilen mezar odası kabaca 2.50 x 2.25 m. boyutlarındadır. Güneye doğru giderek alçalan düz tavan en çok 2.10 m. yüksekliğindedir.

Mezar soyguncuları tarafından çok fazla tahrip edilmiş olmakla birlikte, mezar odasının bazı özelliklerini tanıyabilmekte fazla güçlükle karşılaşılmaz. Girişin hemen sağında, derinlikleri fazla olmayan, tüfün çok yumuşak oluşu yüzünden biçimleri oldukça bozulmuş, alt alta iki niş bulunmaktadır. Mezar odasının doğu ve güney duvarları önünde, 0.70 - 0.75 m. genişlik ve 0.35 m. yüksekliğinde bir seki yer alır. Doğru sekisine ise, kuzey-güney yönlerinde, 2.40 x 0.50 m. boyutlarında 0.30 m. derinliğinde, bir tekne oyulmuştur. Halk mezarlarında karşımıza çıkan özellikler taşıyan Kalecik mezarı özellikle sekiye oyulmuş teknesi nedeniyle ünik bir örnektir. Kaya mezarlarında, kayaya oyulmuş teknelerin varlığı yalnızca Van kalesi İç-Kale (Piotrovskii, fig. 62) ve Kayalıdere (Burney, fig. 22) mezarlarından bilinmektedir. Bu iki mezarı ise halk mezarı olarak nitelemeye olanak yoktur. Halk mezarlarında karşılaşmadığımız bu gömü türü şimdi Kalecik'te ortaya çıkmaktadır. İşçilik yönünden bu mezarın da

bir prenze ait olduğunu söyleyebilecek durumda değiliz. Ancak kaya odasının bir uzun yüzünü boydan boya kaplayan tekne, mezarın esas sahibinin önemine işaret etse gerektir (Resim 24).

İncelediğimiz tüm mezarlar önceden soyulmuş olduğundan, Kalecik'teki tekneli mezar dışında, cesetlerin mezar odasına ne biçimde gömüldüğü ya da bırakıldığı, olası kremasyonlar ve ölü armağanları konusunda birşey söyleyebilecek durumda değiliz. Ancak Patnos bölgesinde bir mezardan ele geçirildiği söylenen⁴ ve şimdi Van Bölge Müzesi'nde saklanan, parçalar halinde, banyo küveti görünümündeki, pişmiş-topraktan tekne, bazı Urartu halk mezarlarında cesetlerin, Assur'daki gibi⁵ terrakota sandukalara yerleştirilmiş olduğuna tanıklık edebilir (Resim 25). Ölülerini taştan lahitlere ya da kayaya oyulmuş sanduka biçimli çukurlara gömme göreneğinin varlığı Altintepe (Özgüç, resim 18, lev. 15/1-2), Kayalıdere (Burney, fig. 22) ve Van Kalesi İç-Kale mezarı batı odası (Piotrovskii, fig. 62) ve nihayet yeni yayınladığımız Kalecik oda-mezarından bilinmekteyse de, Urartularda pişmiş-topraktan teknelerin varolabileceği ilk kez ortaya çıkmaktadır.

Gerek basit yapılı Kalecik mezarında karşılaştığımız kayaya oyulan ve gerekse Patnos kökenli pişmiş-toprak tekne, bazı Urartu halk mezarlarında, düşünüldüğünün aksine, gömünün yalnızca mezar odasının tabanı üzerine yapılmadığına, soylu kişilerde olduğu gibi, bazı cesetlerin tekneler içine yerleştirildiğine işaret etmektedir.

Patnos yöresi mezarlarının tarihlenmesi konusunda şimdilik fazla bilgiye sahip değiliz. Bu konudaki sıkıntı bir parça da mezarların önceden soyulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu türdeki

4 Parçalar halindeki tekneyi Van Bölge Müzesi'ne getiren antikacı bay Nuri Ataklı'nın bildirdiğine göre, mezar odasında sandukanın üzeri yassı taşlarla kaplıydı ve içinde bir insan iskeleti bulunmaktaydı. Assur'da da pişmiş toprak sandukalara uygun kapak kullanılmamış, teknelerin üzeri ya düz terrakota levha ya kırık çömlek parçaları ya da taş levhalarla örtülmüştü: Haller 54. Bu eseri yayınlamamıza verdiği izin nedeniyle Van Bölge Müzesi eski müdürü, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdür Yardımcısı Cevat Bozkurtlar'ı rahmetle anarım.

5 Tek parça olması çok mümkün görünen bu türde mezar tekneleri Yeni Assur döneminde ortaya çıkarlar : Haller 74.

basit halk mezarlarını salt mimarilerinden hareketle tarihlemeye gidebilmek ise henüz mümkün olamamaktadır. Ancak Gavurkale'deki alçak mezarlardan (IV-V), üç tarafı dikine yerleştirilmiş kaba, kısa yüzlerinden biri ise daha küçük düzensiz taşlarla örülmüş iki mezarı, önemli bazı farklılıklarla birlikte, prensip olarak kuzeybatı İran'daki Dinka Tepe II (Muscarella 1968, 189; 1974, fig. 34-35, 41-42, 44, krş. Young 19 vd., fig. 27, pl. XVI-XIX), güney Kafkasya'daki Redkin Lager ve Makaraşhen nekropollerinin, tarihlenmeleri konusunda görüş ayrılıkları bulunan ve fakat bizce İ.Ö. 10. ve 9. yüzyıllara ait, mezarları (Morgan 42 vdd. Martirosyan 200, 203, lev. XXXI)⁶ ve nihayet Luristan'daki Bard-i Bal nekropolünün bazı örnekleriyle karşılaştırabiliriz (Vandan Berghe 32, fig. 16, 33, fig. 18).

Daha çok İ.Ö. 10. ve 9. yüzyıllarda karşılaşılan bu türde mezarların Van bölgesinde İ.Ö. 8. yüzyılda kullanılıp kullanılmadığı konusunda açık bilgilere sahip değiliz. Ancak Urartu tipi oda-mezar anlayışının çok yaygın kullanım bulduğu bir bölgede ve hatta Urartu tipi mezarlarla aynı nekropolde bulunuşları, erken türde mezarların Urartular çağında da bir süre kullanılmış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak Gavurkale nekropolünün yaşı sorunu çözümlenmeden bu konuda kesin bir sonuca ulaşılamaz. Çünkü söz konusu nekropolün uzun süre kullanılmış olması da ihtimal dahilindedir. Nitekim köşe nişli taş-sandık mezarların (Gavurkale VI-VIII) varlığı son derecede ilginçtir. İlk kez karşılaştığımız ve haklarında hemen hiç birşey bilmediğimiz bu tür mezarları, nişli oda-mezarlar ile daha erken taş-sandık mezarlar arasında bir geçiş döneminin ürünleri olarak kabul edebilirsek, Gavurkale nekropolünün, kısmen İ.Ö. 9. yüzyıla değin uzanan bir geçmişi olabileceği ileri sürülebilir. Çünkü nişli oda-mezar anlayışı bu bölgede, aşağı yukarı Urartu devletinin, başkent Tuşpa olarak ortaya çıkışında kısa bir süre sonra, olasılıkla İ.Ö. 9. yüzyılın sonları ve daha çok da 8. yüzyılın ilk çeyreği içinde ortaya çıkmış gibidir.

Kalecik oda-mezarının tarihlenmesi konusunda ise, sekiler ve seki içine oyulu tekmeden hareketle bir sonuca varılabileceğine ina-

⁶ Redkin Lager nekropolünün tarihlenmesi konusunda farklı görüşler için bkz. Piggot, *Proceedings of the Prehistoric Society* XXXIV, 1968, 286; C.F.A. Schaeffer, *Stratigraphie Comparée et chronologie de l'Asie occidentale*, 1948, 504 vdd., fig. 297-98; Martirosyan 177, fig. 77-8.

nıyorum. Önceden belirtmiş olduğumuz gibi, mezar odalarında kayaya oyulmuş tekneleri, yalnızca Van Kalesi (İç-Kale mezarı batı odası) ve Kayalıdere'den (A mezarı 3 no'lu oda) tanımaktayız. Sözüünü ettiğimiz her iki mezar da İ.Ö. 8. yüzyıla, hatta bu yüzyılın ilk yarısı içine tarihlenebilirler. Oysa Van Kalesi'nin batı ucundaki «Büyük Horhor Mağarası» denen mezardan öğrendiğimize göre, bu türde teknelerin kullanımı I. Argiştî döneminde ortadan kalkmış, bunların yerini ise mezar duvarlarına oyulmuş çok sayıda niş almıştır. İnandırıcı ve kesin tarihlemelere gidebilmek için örneklerin daha artması gerekmeğe de biz başkent Tuspa'ya kuşuçu mu 3-4 km uzaklıktaki bir merkezin, mimarlık ve gömme biçimi açılarından, başkenttekilerden çok farklı bir gelişim geçirmiş olabileceğine inanmıyoruz. Bu nedenle de Kalecik mezarının, İ.Ö. 8. yüzyılın, I. Argiştî çağından daha önceki bir dönemine ait olabileceğini kabul ediyoruz.

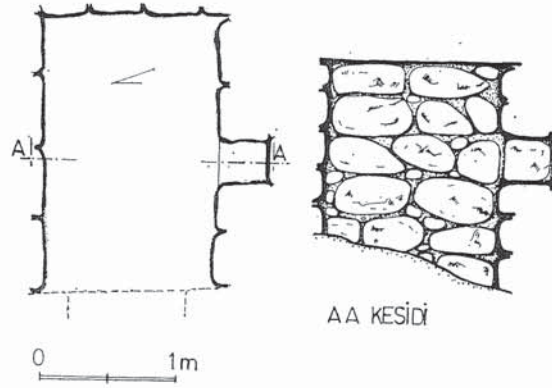
KISALTMALAR

- Burney : BURNEY, C.A., «A First Season of Excavations at the Urartian Citadel of Kayalıdere», *Anatolian Studies* XVI, 1966, 55-111.
- Haller : HALLER, A., *Die Gräber und Gräfte von Assur*, WVDOG 65 (Berlin 1954).
- Martirosyan : MARTIROSYAN, A.A., *Armeniya v Epokhu Bronzy: Rannego Zheleza* (Erevan 1964).
- Medvedskaya : MEDVEDSKAYA, I.N., *Iran: Iron Age I* (İng. Çev. S. Pavloviç), (Oxford 1982).
- Morgan : MORGAN, J. de, *Mission Scientifique au Caucase I* (Paris 1889).
- Muscarella 1968 : MUSCARELLA, O.W., «Excavations at Dinka Tepe, 1966», *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 187-196.

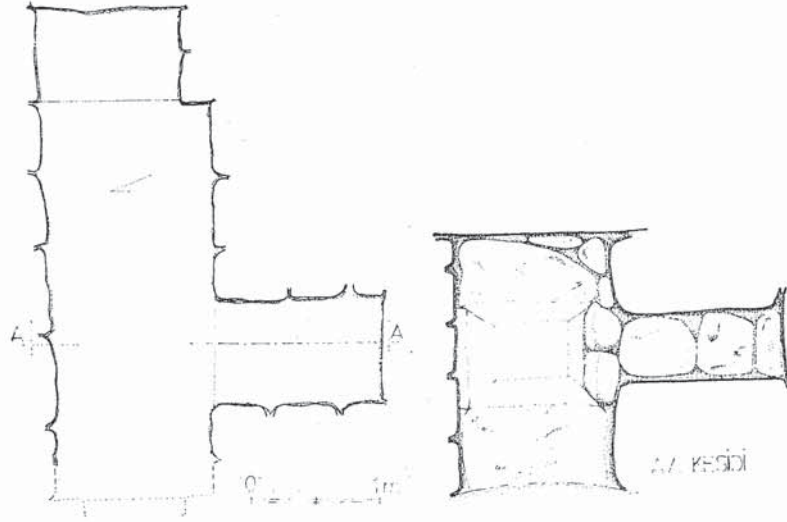
- Muscarella 1974 : MUSCARELLA, O.W., «The Iron Age at Dinkha Tepe, Iran», *Metropolitan Museum Journal* 9, 35-90.
- Öğün 1974 : ÖĞÜN, B., «Urartu Halk Mezarları», *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara, 443-468.
- Öğün 1978^a : ÖĞÜN, B., «Die urartäischen Bestattungsbräuche», *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens, Festschrift für F.K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28 Februar 1976*, 639-678.
- Öğün 1978^b : ÖĞÜN, B., «Die urartäischen Gräber in der gegend von Adilcevaz und Patnos», *Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Ankara, 61-67.
- Öğün 1982 : ÖĞÜN, B., «Die urartäischen Paläste und die Bestattungsbräuche der Urartäer», *Palast und Hütte* 217-236.
- Özgüç : ÖZGÜÇ, T., *Altın-tepe II: Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler* (Ankara 1969).
- Piotrovskii : PIOTROVSKII, B.B., *Il Regno di Van: Urartu* (Rome 1966).
- Vanden Berghe : VANDEN BERGHE, L., «Recherches Archéologiques dans le Luristan», *Iranica Antiqua* X, 1973, 1-79.
- Young : YOUNG, T.C., *Excavations at Godin Tepe* (Toronto 1969).

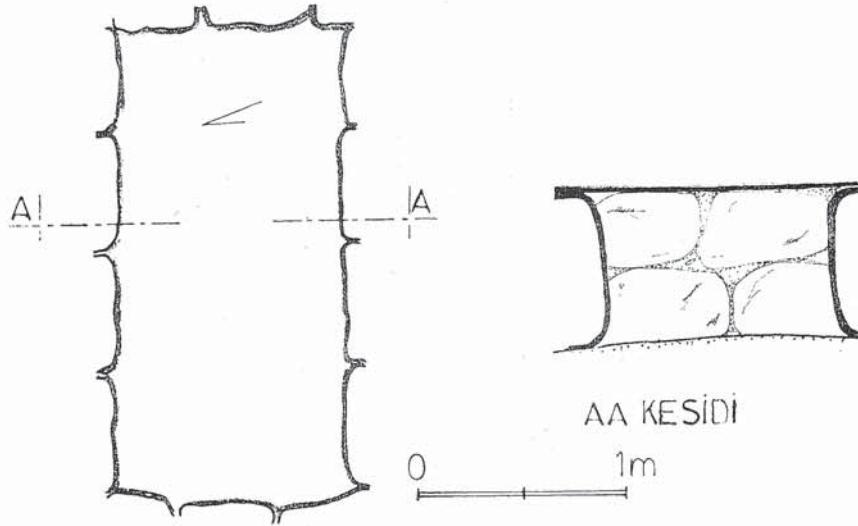
Res. 1 Patnos yöresinde incelenen merkezleri gösteren harita

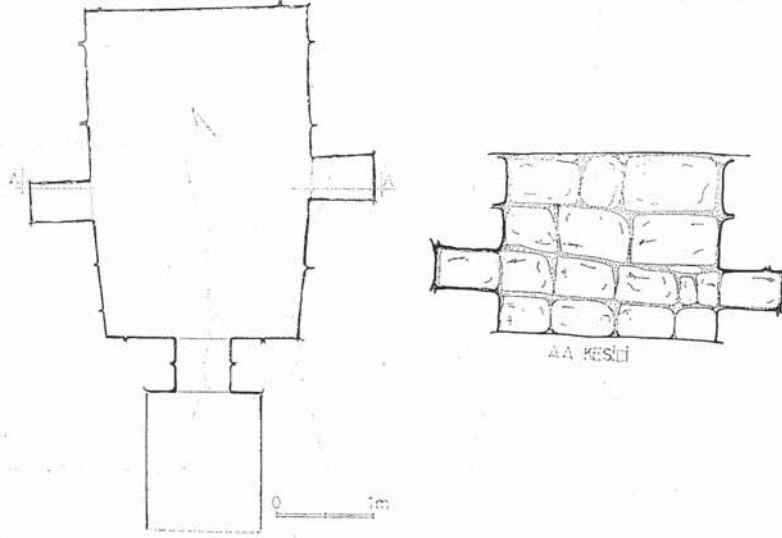
Res. 2 Konakbey I mezarı

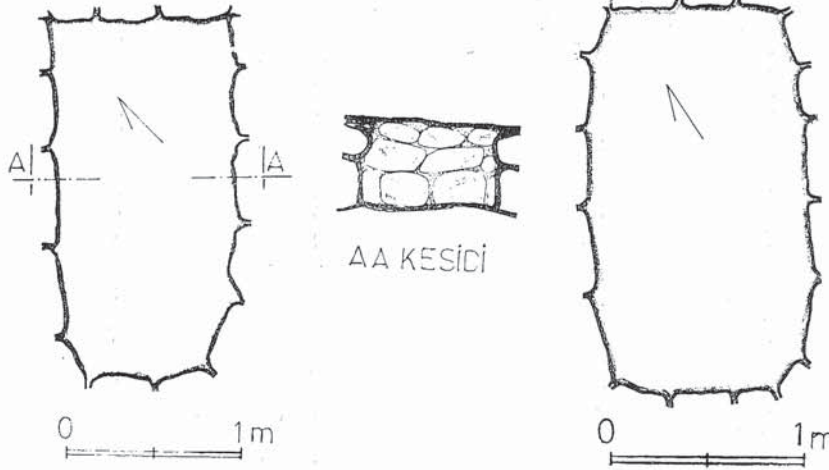
Res. 3 Konakbey II mezarı

Res. 4 Konakbey III mezarı

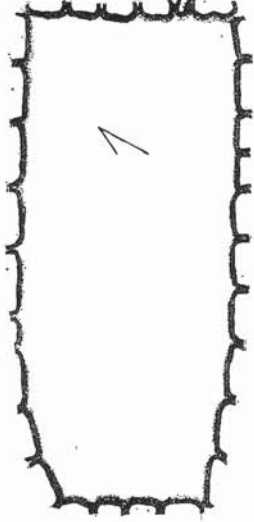

Res. 5 Kamışlı mezarı

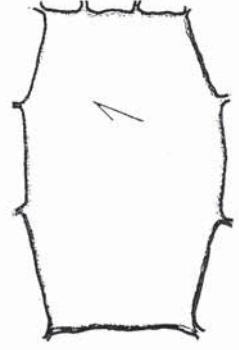

Res. 6 Gavurkale I mezarı

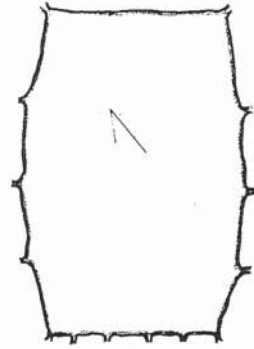
Res. 7 Gavurkale II mezarı

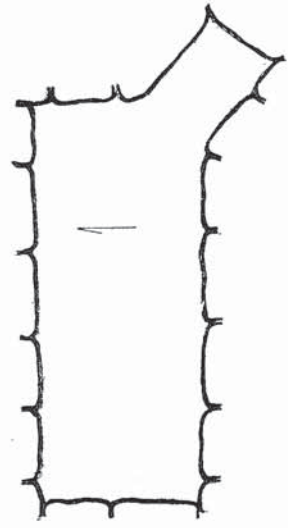
0 1m
Res. 8 Gavurkale III mezarı

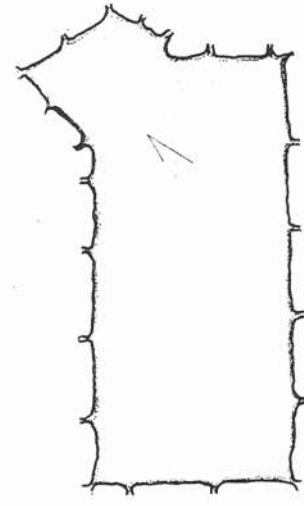
0 1m
Res. 9 Gavurkale IV mezarı

0 1m
Res. 10 Gavurkale V mezarı

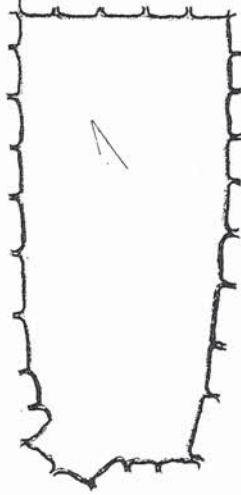

0 1m.
Res. 11 Gavurkale VI mezarı

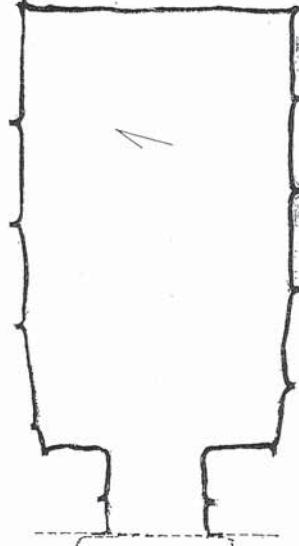

0 1m
Res. 12 Gavurkale VII mezarı

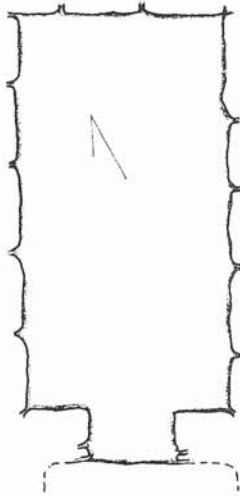

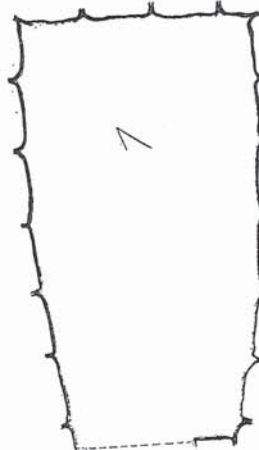
Res. 13 Gavurkale
VIII mezarı

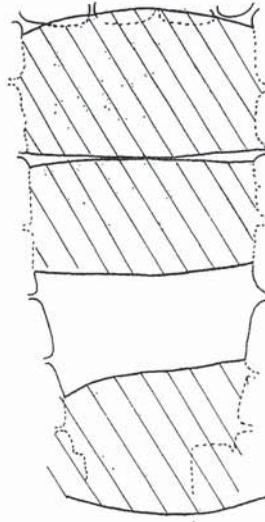
Res. 14 Gavurkale
IX mezarı

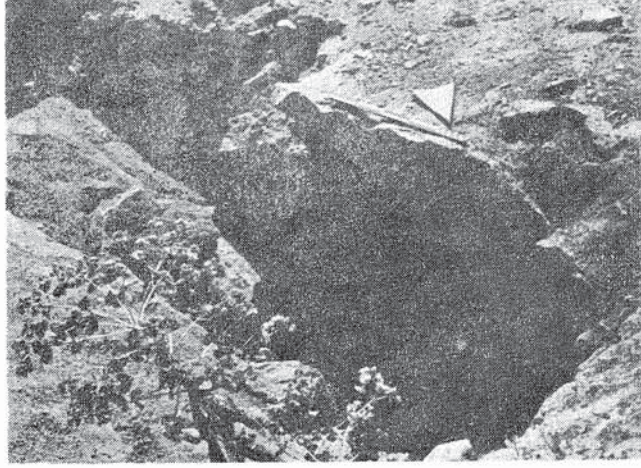
Res. 15 Gavurkale X
mezarı

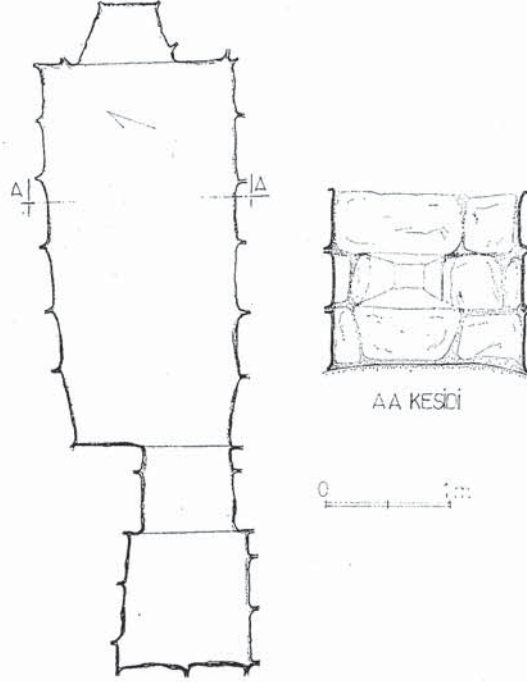
Res. 16 Budak mezarı

ÜSTEN GÖRÜNÜŞ

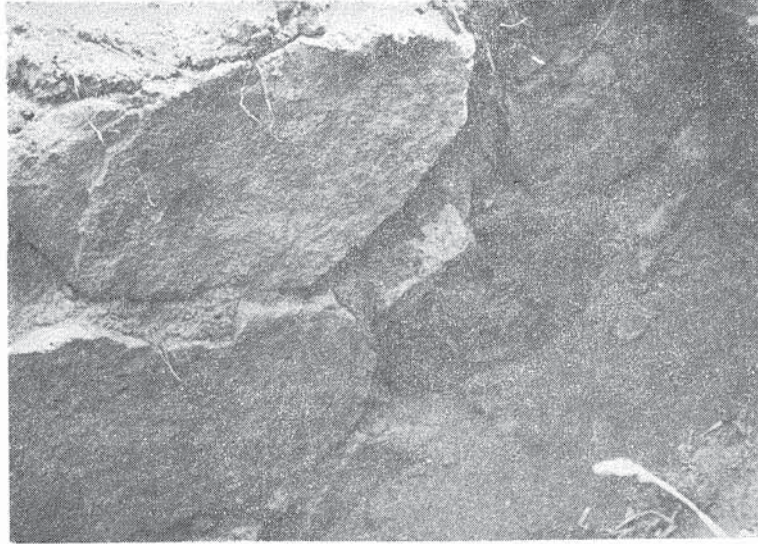
Res. 17 Budak mezarı kapak taşlarından bir görünüm

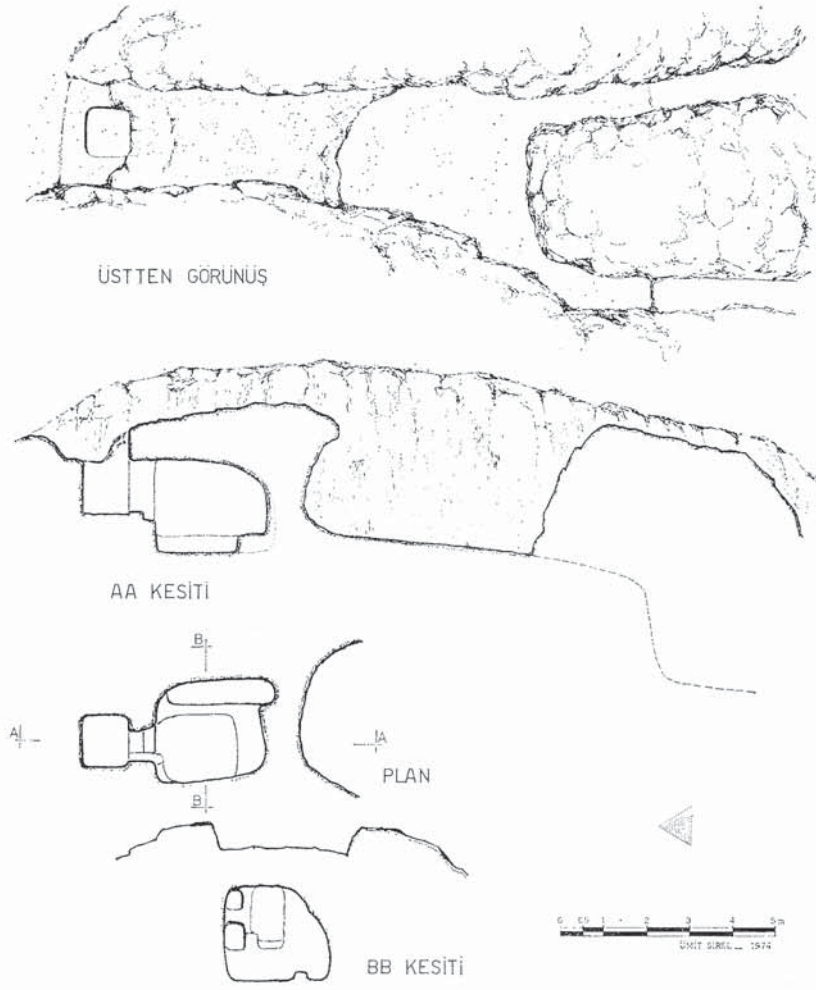
Res. 18 Gavurkale XI mezarı

Res. 19 Gavurkale X mezarının girişinden bir görüntü

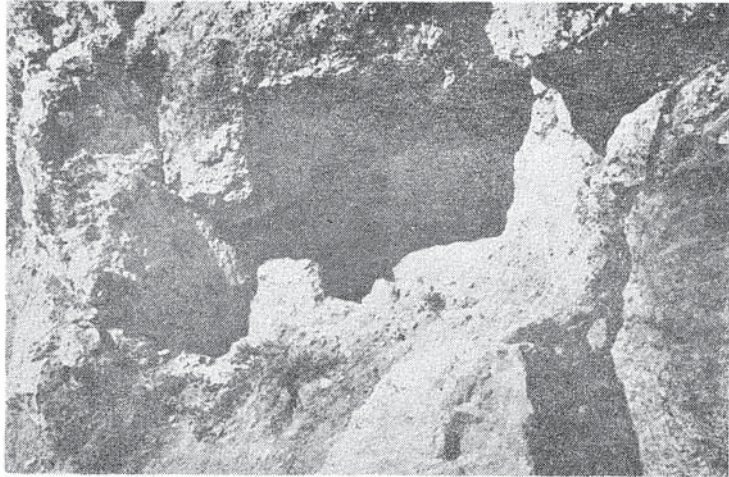
Res. 20 Gavurkale IX mezarının taş işçiliği

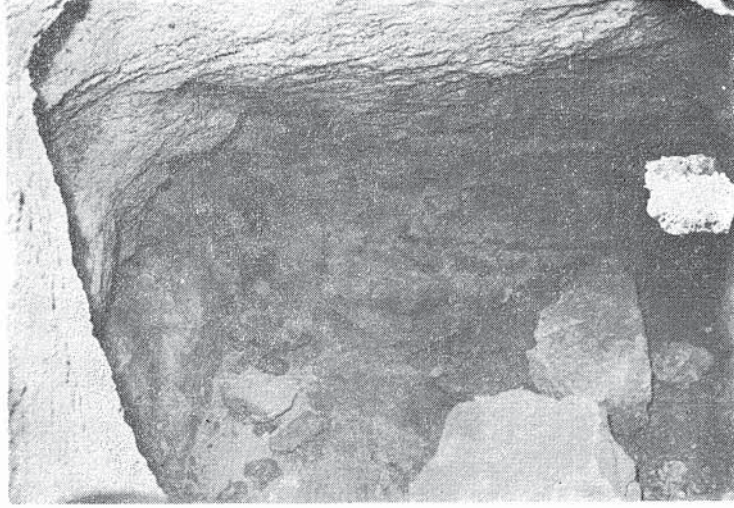
Res. 21 Kalecik mezarı

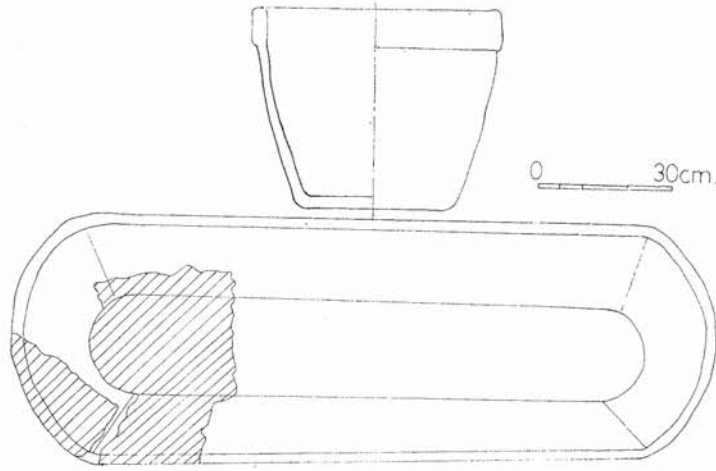
Res. 22 Kalecik mezarının güney dış yüzünden görünüş

Res. 23 Kalecik mezarının girişinden bir görünüm

Res. 24 Kalecik mezar odasının içten görünümü

Res. 25 Patnos'ta bulunmuş pişmiş toprak mezar teknesinin kesidi ve üstten görünümü